

6. *Нейсбит Д.* Высокая технология и высокая гуманность: Технологии и наши поиски смысла. Пер. с англ. – М.: АСТ Транзиткнига, 2005. – 381 с.

7. *Бычков В.В.* Феномен неклассического эстетического сознания // Вопросы философии. – 2003. – № 12. – С. 80–92.

8. *Хаксли О.* О дивный новый мир: Пер. с англ. – СПб.: Азбука-классика, 2005. – 256 с.

Т.Г. Шорина

ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННЫХ «АРТ-ПРАКТИК» В ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ И ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТАХ

В статье рассматривается проблема современного эстетического сознания в аспекте феноменологических и идеологических параметров. В этом контексте прослеживаются особенности трансформационных изменений модернистской и постмодернистской художественной практики на примере соответствующих краеугольных направлений – поп-арта та спесимен-арта. В статье выясняется регрессивный характер изменений эстетического сознания.

T. Shorina

THE PROBLEM OF CONTEMPORARY “ART PRACTICES” IN IDEOLOGICAL AND PHENOMENOLOGY CONTEXTS

The article studies the problem of modern aesthetic consciousness in aspect of phenomenology and ideological parameters. In this context the peculiarities of modernist and postmodernist art practices transformation are found, they demonstrate with an example of relevant basic lines – pop-art and specimen-art. The article clears up regressive and inverted transformation character of modern aesthetic consciousness.

УДК 140.8

С.М. Ягодзінський

ПРИНЦИПИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається сутність толерантності в контексті становлення постмодерної культури. Основна увага приділена аналізу комунікації в науці, внаслідок якого обґрунтовується висновок про те, що толерантність є важливою умовою розвитку науки, складовою сучасного наукового дискурсу.

Истина вища від людського авторитету
К. Поппер

Вступ

Свобода – одна з базових цінностей людського існування. Завдяки їй людина ідентифікує себе як індивідуальність, відчуваючи власну унікальність і неповторність. Незалежність у поглядах, помислах, діях, можливість вільного вибору професії, віросповідання, освіти, суб'єктивної системи принципів і переконань творить, народжує особистість, здатну до сміливих рішень, неординарних вчинків, критичних оцінок і вільної думки. Однак на шляху до реалізації цих завдань існує величезна кількість перепон: традиції, звичаї, норми, обов'язки, права, мораль покликані виховати у нас повагу до всього стороннього, чужого й, на перший погляд, неприйнятеного.

Постановка завдання

Протягом тривалої історії суспільство виробило принцип: свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої. Реалізація цієї тези стала одним із найскладніших завдань історії, адже терпимість і повага до іншої культури часто перетворюються на стереотипи, відступи від яких небажані й часто викликають негативну реакцію. У наслідок цього, основні положення та вимоги толерантності сприймаються більшістю як система етичних доміант, певний алгоритм поведінки у ході комунікативної дії. Його дотримання викликане скоріше не внутрішньою логікою розвитку події, а необхідністю реакції на відповідне соціокультурне оточення. Так, напруження в суспільстві щодо деякого явища чи факту

змушує людей до їх адекватного осмислення, обережності у висловлюваннях і вчинках, що зв'язано з відповідальністю за кожен недостатньо проаналізований крок.

Але в будь-якому випадку кожен комунікативний акт повинен мати цілком конкретну мету (політичну, економічну, юридичну і т.п.). Щодо цього у Ю. Хабермаса читаємо: „Питанню про можливість соціального порядку... відповідає питання про те, як учасники інтеракції можуть координувати плани своїх дій так, щоб Інший, не породжуючи конфлікту,... міг „поєднати” свої дії з діями Я”, зважаючи на те, що „згоду неможливо нав'язати іншій стороні... Остання завжди базується на загальних переконаннях” [1, с. 199-200]. Тому проблема толерантності максимально розкривається лише за умови існування між суб'єктами дискурсу спільного поля інтересів, принципів і критеріїв раціональності.

Звичайно, автор не ставить перед собою мету *вивчити* проблему толерантності в загальному вигляді. Наше завдання значно скромніше: описати існуючі підходи до розуміння толерантності, проаналізувати можливості її втілення в сучасному науковому дискурсі, виявити її вплив, який вона здійснює на комунікацію в науці, зародження наукових ідей, гіпотез, теорій, традицій.

Аналіз досліджень і публікацій

„Нова філософська енциклопедія” дає таке визначення толерантності: „Толерантність (від лат. *tolerantia* – терпимість) – властивість, яка характеризується ставленням до іншої людини як до гідної особистості, що виражається у свідомому придушенні почуття неприйняття, викликаного тим, що ознаменовує у другому інше” [2, с. 75-76]. Історично перше розуміння толерантності, як правило, пов'язують з віротерпимістю, яка в дослідженнях М. Лютера, Т. Мора, Е. Роттердамського та інших вилілась у проблему свободи совісті. Дещо пізніше, у роботах Я. Беме, Б. Спінози, Дж. Локка, Ф. Вольтера, Д. Дідро та Ж.-Ж. Руссо, вона тлумачиться як соціальне благо, покликане подолати насилля і штучне залучення до віри.

Однак така трансформація поняття толерантності не змогла забезпечити їй достатньо широкого тлумачення, яке можна було б застосувати до інших сфер суспільного життя, зокрема політики й науки, функціонування яких має власну логіку

розвитку і не допускає штучних обмежень та перешкод.

Спроба пов'язати феномен толерантності з розвитком науки вперше була реалізована в трактатах XIX ст., присвячених розробці ліберальної ідеології. Проте й вона не увінчалась успіхом, оскільки, легітимізуючи плюралізм, не зуміла розробити теорію раціональної критики, без якої пізнавальна діяльність є немислимою.

Наступний етап у дослідженні проблеми толерантності припадає на другу половину XX ст., коли стало зрозуміло, що процеси глобалізації незворотні, а тому неминуче постане завдання розробки теоретичних положень і механізмів міжнаціональної, міжкультурної, міжетнічної комунікації, основу якої мають скласти принципи терпимості, плюралізму, поваги, рівноправ'я і т.п. Саме через це в роботах Т. Адорно, М. Бахтіна, М. Бердяєва, К. Войтили, П. Козловські, Г. Маркузе, А. Печчеї, Е. Фромма, Ф. Фукуями, Ю. Хабермаса, М. Хоркхаймера, М. Шелера, К. Ясперса та інших толерантність тлумачиться максимально широко. Вона розглядається як цивілізаційний феномен, адекватне відображення базових складових якого можливе лише за умови рефлексії над усім полем людської культури.

Специфіка, основні завдання та принципи функціонування толерантності в науці знайшли своє відображення в сучасній західній філософії. Різні аспекти цієї загальної проблеми висвітлювали Е. Агацци, Л. Вітгенштейн, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз, В. Дільтей, Т. Кун, І. Лакатос, Ж.-Ф. Ліотар, К. Поппер, Г. Ріккерт, П. Рікбор, Р. Фейєрабенд, М. Фуко, Й. Хейзінга, К. Хюбнер та інші. Особливо слід відзначити напрацювання вітчизняних філософів і методологів науки: В.С. Стюпіна, С.Б. Кримського, В.О. Лекторського, В.А. Рижка, Л.Г. Дротянко, В.І. Онопрієнка, В.С. Лук'янця, І.Т. Касавіна, Л.А. Мікешиної, В.М. Поруса, які схильні розглядати проблему толерантності як складову сучасної культури постмодерну.

Основна частина

Перш ніж розпочати дослідження, поставимо перед собою запитання: наскільки потрібна толерантність для функціонування науки? Адже остання є результатом раціонально-предметної діяльності, в основу якої покладені принципи об'єктивності, точності, строгості, логічної доказовості та інтерсуб'єктивності. На перший погляд, це

питання примітивне і має однозначно позитивну відповідь. Наукове співтовариство в ході висунення ідей, обґрунтування гіпотез, вибору аксіом певною мірою змушені сповідувати основні положення етики *ділового спілкування*, яка не тільки дозволяє презентувати результати власних досліджень, а й виступає мірилом зрілості, адекватності вченого, певною перепусткою в науковий світ.

Важливість розгалуженої системи комунікації в структурі сучасного наукового дискурсу підкреслюється багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Зазвичай під комунікацією в науці розуміють вид взаємин, спілкування вчених та інших агентів наукової діяльності. При цьому допустимо розглядати її як одну з умов створення *нового знання*. З цього приводу В.І. Онопрієнко пише: „Науковці для досягнення своєї головної мети... вимушені спілкуватись один з одним. У процесі такого спілкування відбувається не лише переміщення інформації, а й встановлюються певні соціальні взаємини – вирішується питання щодо пріоритету, наукового престижу, відбувається стратифікація наукового співтовариства” [3, с. 11-12]. Це завдання реалізується у двох формах: формальній та неформальній комунікації. Якщо під формальною комунікацією розуміють набір засобів та процесів, що спричиняють появу опублікованих документів наукової інформації, то неформальна комунікація передбачає види й форми спілкування вчених, які не передбачають обов'язкового відтворення у науковій літературі. Тобто це сукупність діалогів, дискусій і полемік, які орієнтуються на негласне дотримання принципів толерантного ставлення до опонента й поваги до його позиції.

Дещо інший аспект проблеми комунікації в науці можна виявити, якщо тлумачити її як об'єктивовану умову використання знання на практиці. Розглядаючи феномен спілкування у досить широкому соціокультурному ракурсі, В.А. Рижко окремо аналізує його у межах науки як спеціальний соціально-когнітивний інститут. Він переконливо доводить, що розвиток науки практично унеможливується за відсутності добре налагодженої і розгалуженої системи наукових комунікацій [4, с. 152-153]. У такий спосіб виділяється концептуальний аспект спілкування, який в умовах сучасного суспільства здатен не лише забезпечувати доступність до наукової

інформації, а й ставати на перешкоді її поширення, викликати „інформаційну перенасиченість” та дезорієнтувати цим практичну діяльність.

З цими поглядами тісно переплітається теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса, яка безпосередньо пов'язана з моральною свідомістю. Відповідно до цієї концепції „певна норма тільки в тому випадку може претендувати на значимість, якщо всі, до кого вона має відношення,... досягнуть (чи змогли б досягти) згоди, що ця норма має силу” [1, с. 104]. Тим самим увага акцентується на необхідності існування в комунікативному полі спільної, для всіх її учасників, дискурсивної практики, яка, з одного боку, забезпечує плюралізм, відкритість, а з другого – залишається залежною від наперед заданої системи правил аргументації, доказовості, об'єктивності, наступності тощо. Отже, досягнення згоди, за словами Ю. Хабермаса, потребує „реальної” дискусії, інтерсуб'єктивної, рефлексивної за своєю природою, взаємодії, в якій би брали участь усі зацікавлені особи.

Втім, навіть розвинена комунікативна система науки, з цілком визначеними пріоритетами і метою, *не гарантує* домінування у ній принципів толерантного ставлення до всіх учасників дискурсу. Тоді *звідки ж береться проблема толерантності*, якщо вона безпосередньо не витікає з необхідності комунікації (спілкування)? Спробуємо відшукати відповідь на це питання.

Досить цікавою у цьому відношенні є спроба В.О. Лекторського систематизувати існуючі підходи до толерантності, на основі чого він аналізує специфіку їх функціонування в різних сферах суспільного життя. При цьому проблема толерантності пов'язується з цілим комплексом філософських питань, які стосуються розуміння людини, її ідентичності, можливостей, меж пізнання та взаєморозуміння. На його думку, толерантність обумовлена двома чинниками: 1) існуванням у суспільстві принципів і настанов стосовно людини, що пов'язані з автономністю індивіда, його особистою відповідальністю за дії, недопустимістю насилля тощо; 2) усвідомленням людиною відносності власних переконань і суджень [5, с. 22]. Відповідно до цього існує можливість виокремити кілька різновидів толерантності та дати їм загальну характеристику [5, с. 23-30]. Оскільки дослідження В.О. Лекторського стосувалося проблем класичної та некласичної епістемології, поставимо перед собою завдання

проаналізувати потенційну можливість екстраполяції отриманих ним висновків на розвиток наукового пізнання.

Перший тип *толерантності* пов'язується з *байдужістю*. Мається на увазі, що у процесі спілкування певна частка скептицизму й апатії до результатів діяльності Іншого здатна виступати регулятором стабільності. З одного боку, можна погодитися з такою позицією, особливо, якщо врахувати факт подальшого поглиблення диференціації сучасного наукового знання. Дійсно, такий підхід сприяє публікації наукових статей, монографій, підручників, породжує дискусії, різнобічні наукові дослідження, але в той же час виховує байдужість до них, недбале ставлення і неповагу. У наслідку, значна кількість наукових розробок залишається незатребуваною. Більше того, масова свідомість перенасичується антинауковими уявленнями (астрологія, магія, нумеристика і т.п.), що сприяє поглибленню суперечностей між науковим і ненауковим знанням. Сповідуючи ж толерантність як байдужість, наукове співтовариство стає неухважним до помилок, потенційно здатне до порушення основних принципів раціональності, логічності, об'єктивності. Отже, це стає зручним методом відволікання від поглядів і практик, які здаються суспільству зайвими і несуттєвими [5, с. 25]. Відповідно, толерантність подібного гатунку є ні чим іншим як виявом індиферентного, прохолодного, відчуженого ставлення до індивідуальних якостей, оцінок, суджень. На наше переконання, вона не здатна адекватно реалізувати потенції наукового дискурсу в умовах інформаційного суспільства, яке, базуючись на знаннях як особливій цінності, демонструє не тільки наростання апатії щодо науки, моралі та мистецтва, а й їх підміну зручнішими, простішими, деконструйованими моделями.

Другий тип *толерантності* подається у сучасній науковій літературі як *неможливість взаєморозуміння*. Вона „виступає як повага до іншого, якого я разом з тим не можу розуміти і з яким не можу взаємодіяти” [5, с. 26]. Цей висновок легко посилити, адже неможливість часто викликана *небажанням*. Особливої гостроти ця проблема набуває в контексті протистояння „фізиків” і „ліриків”, „технарів” та „гуманітаріїв”, „наук про природу” і „наук про культуру”, характерного для сучасного наукового дискурсу. Вважаючи такий антагонізм тимчасовим, штучним, надуманим, ми сподіваємось, що в майбутньому процесі

інтеграції наукового знання та його групування за проблемами подолають такий вид толерантності, як невідповідний справжньому духу науки.

Третій тип *толерантності* вчені визначають як *поблажливість*. Справді, це досить важлива складова розвитку науки, оскільки тільки від рівня тактовності, коректності, делікатності у висловлюваннях і зауваженнях старших, більш досвідчених та мудрих колег залежить майбутнє науки. Саме лібералізм, терпимість останніх і прокладає шлях молодому поколінню, визначаючи психологічну, моральну й ціннісну компоненти їх наукового світогляду. Однак толерантність у науці не може бути редукована лише до цього. Адже, *поблажливість* передбачає опозицію слабшого і сильнішого, а тому часто вироджується в критицизм, спрямований на спростування чужої позиції, задля доведення власної правоти. У результаті наука постає перед загрозою авторитарності і догматизації, залишаючи питання про досягнення істини відкритим.

Останній, четвертий, тип толерантності формулюється як *розширення власного досвіду і критичний діалог*. Основна увага тут зосереджується на повазі до чужої думки у поєднанні з настановою на взаємну зміну позицій у ході критичного діалогу [5, с. 31]. Одразу відзначимо слухність думки В.О. Лекторського щодо визначальної місії цього типу толерантності в загальноцивілізаційних і глобалізаційних процесах, у яких терпимості надається особливий статус. Як приклад, пригадаємо наслідки недоречного зображення символів ісламу в датській пресі, що завело в глухий кут і до того непрості відносини між Сходом і Заходом, християнським і мусульманським світами. Вимоги цього типу толерантності у науковій діяльності теж неприйнятні, оскільки такий підхід може виявитись своєрідним гальмом для розвитку науки, бо змушуватиме не відкидати хибні гіпотези та теорії, а шукати в них раціональне зерно, авторську позицію, позбавляючи цим науку рис об'єктивності, загальності та доказовості.

Проведений аналіз підходів до розуміння толерантності, представлених у сучасній науковій літературі, показує, що в існуючому вигляді її вимог не можна застосувати до функціонування і закономірностей розвитку наукового дискурсу. Проте це не знімає актуальності даного питання, яке на сьогодні постає як одна з проблем культури

постмодерну і, більш вузько, як об'єктивна потреба постнекласичної науки. Зрозуміло, що дослідження проблеми толерантності викликане існуючими соціальними, економічними, політичними напруженнями, зв'язаними з процесами глобалізації і техногенним розвитком суспільства. Але, якщо зазначені суперечності розвитку суспільства можуть бути пом'якшені терпимістю, гуманністю, поблажливістю і є до певної міри окресленими, то в науці ситуація залишається досить туманною. Адже, наука має бути позбавлена суб'єктивності, і за будь-яких умов має застосовувати наукові методи пізнання, принципи раціональності, строгості, точності, чітко розмежовуючи істину й хибу, знання та гадку, принцип і переконання. Тож під яким кутом зору проблема толерантності може бути цікавою для науки як соціального інституту і когнітивної системи?

На нашу думку, відповідь на поставлене питання простіша, ніж здається на перший погляд. Постнекласична наука розуміється як рівноправна учасниця дискурсу про майбутнє людства, а тому й вона стоїть перед проблемою власної легітимації. Дійсно, суперечлива роль, яку покликана виконувати наука, змушує замислитись над її ціннісно-моральними вимірами, що, певною мірою, підриває довіру до результатів пізнавальної діяльності, провокує заміщення їх позанауковим і ненауковим знанням. Цю непросту колізію ускладнюють і самі реалії розвитку науки ХХ ст. Розробка некласичних теорій у математиці, фізиці, лінгвістиці, виникнення синергетики, теорії катастроф, дискусії з приводу створення штучного інтелекту та ін. продемонстрували право на існування розбіжних інтерпретацій, схем, моделей, які по-різному, але достатньо адекватно, давали змогу пояснити фізичні, хімічні, біологічні, космологічні явища і процеси. Деякими філософами цей процес пояснюється як перетворення наукового пізнання на сукупність дискурсивних практик під впливом виникнення конкуруючих теорій, кожна з яких в ході дискусії пропонує власну систему аргументації. Існує думка, що „визначення науки як наукового дискурсу суттєво змінює акценти в розумінні мети та ідеалу наукового пізнання” [6, с. 106]. З цієї позиції слідує, що проблема толерантності в науці пов'язана з абсурдністю вимоги отримання знання в універсально-понятійній формі, яка дискредитувала себе, ставши абсолютно

недосяжною, утопічною й неправильно визначеною метою.

Дещо ширше до проблеми толерантності в сучасному науковому дискурсі підходять дослідники, які пропонують розглядати це питання в контексті становлення основних принципів культури постмодерну. Зокрема, Л.Г. Дротянко відзначає, що з кінця 80-х років наука кардинально змінюється, відбувається становлення постнекласичного типу раціональності та відповідного йому стилю мислення, пов'язаного з більш толерантним ставленням вчених-природознавців до інших форм знання – міфологічного, паранаукового, релігійного і т.д. [7, с. 194]. За цих умов традиційна гносеологія також зазнає модифікацій. Все частіше обговорюється соціальний характер пізнання, який не допускає автономності суб'єкта від об'єкта когнітивної діяльності, а вважає його органічно включеним у соціокультурну ситуацію. Отже сьогодні наука вже не претендує на володіння єдиною абсолютною істиною, а допускає величезну кількість різноманітних діалогів з іншими формами знання, а тому повинна сповідувати принципи толерантності, терпимості.

Дещо іншого відтінку зазначеній проблемі надають західні філософи і методологи науки, які, беручи до уваги внутрішні закономірності й потреби її розвитку, схильні виокремлювати для аналізу когнітивну складову наукової діяльності. Наприклад, відома концепція наукових революцій Т. Куна виступає проти діалогічності науки та необхідності утвердження в ній принципу толерантності й плюралізму думок, оскільки „нормальна наука не ставить за мету знаходження нового факту чи теорії” [8, с. 83]. Через це проблема толерантності, начебто, знімається сама собою, через те, що кожен вчений, працюючи в межах встановленої парадигми, намагається максимально відповідати їй. Саме тому „нормальна наука” не повинна породжувати дискусій. Більше того, з дослідження Т. Куна слідує, що терпимість і плюралізм гальмують її розвиток, оскільки вони затіняють процес виявлення аномалій, усунення яких ознаменовує появу нової парадигми. Дозволимо не погодитись з такою позицією, адже вже в 60-их роках ХХ ст. наукове співтовариство було ознайомлене з основними методологічними принципами квантової фізики, спеціальної та загальної теорії відносності, дуалістичної теорії світла та багатьох інших дискусійних наукових гіпотез, появу яких не можна описати ні

поняттями „нормальної науки”, ні науковими революціями.

Тому нам більше імponує концепція, запропонована критиком неопозитивізму К. Поппером, який аналізує проблему приросту наукового знання. На його переконання, теорія, яка спроможна все пояснити, повинна викликати дуже серйозні сумніви щодо її істинності. „Не існує первинних джерел знання” – один із основних принципів ученого [9, с. 53]. Через це необхідно вітати кожне джерело, кожну пропозицію, які, однак, повинні бути відкритими для раціональної критики. Саме так можна забезпечити толерантне ставлення до іншої позиції та плюралізму думок як складових розвитку науки, особливо неklasичного і постнеklasичного періодів. Утім запропонована теорія не пориває і з традицією. К. Поппер вважає її однією з найбільш важливих основ нашого знання, без якої пізнання виявилось б неможливим [9, с. 54]. Необхідно завжди пам'ятати, що будь-яке знання є *людським* знанням; воно змішане з нашими помилками, упередженнями, мріями і надіями. Через це в сфері пізнання неприпустиме застосування жодних догм, які б знаходились за межами критики, оскільки істина вища від людського авторитету. Відповідно, без критики існуючих пропозицій, гіпотез, припущень не можна забезпечити існування і прогрес наукового знання.

Але як з позиції критичного раціоналізму пояснити необхідність толерантності в науці? Перед тим, як відповісти на поставлене питання, наведемо приклад з історії математики. Видатний математик М.І. Лобачевський, один із засновників неевклідової геометрії, так і не дочекався визнання істинності своїх припущень, оскільки запропонована ним теорія відкидала так званий п'ятий постулат про паралельні прямі і ставила на його місце протилежне твердження, яке лягло в основу побудови нового геометричного простору. Очевидно, що даний результат абсолютно відкрито суперечив усім існуючим уявленням про світ, не відповідав емпіричним даним, а тому ідеї М.І. Лобачевського не знайшли жодного прихильника в науковому співтоваристві того часу. Проте, ця ситуація не була б настільки трагічною, якби пізніше не стало відомо, що приблизно в той самий час до подібних результатів прийшли ще двоє видатних математиків: К. Гаусс і Я. Бойаї. Однак вони, спостерігаючи за долею колеги, не

виявили в собі мужності та сміливості публічно виступити на підтримку революційної концепції. Зокрема, розробки „короля математики” у сфері нових геометрій були знайдені в його паперах тільки після смерті. З'ясувалося, що він навіть не готував їх до опублікування.

Розглянутий приклад показує, наскільки важливою для розвитку науки виявляється проблема толерантності, що покликана створити *сприятливе поле*, на якому зуміють пробитися й вирости нові гіпотези, теорії та концепції, нехай якими абсурдними і неможливими вони не видавалися б спочатку. Через це, справді успішним буде те наукове співтовариство, в основі діяльності якого лежить впевненість у тому, що „наукове відкриття неможливе без віри в ідеї чисто спекулятивного, умоглядного типу, які часто бувають досить невизначеними, тобто віри, абсолютно невиправданої з точки зору науки” [10, с. 35-36]. Тому попперівська критика і є, на нашу думку, основою добре організованої, продуманої і обережної толерантності. В іншому разі постає питання: як може народитися ціла низка ідей, гіпотез, теорій, які їх автори змушені виносити на широке обговорення? Відповідь очевидна: тільки наявність *адекватної реакції наукового співтовариства* на новітні ідеї, *сповідування принципів рівності, поваги, терпимого ставлення* до всіх учасників дискурсу і виступає справжньою умовою подальшого розвитку науки.

Висновки

Виходячи із зазначеного, вище можна дійти висновку, що сучасна наука виступає суттєвою складовою сучасної культури. Через це вона не має права претендувати на володіння остаточною істиною, тому змушена вступати в діалог з іншими формами пізнання, аналізуючи власними методами породжені культурою різноманітні дискурсивні практики. Отже, перший аспект проблеми толерантності розглядається нами в широкому соціокультурному вимірі як умова становлення постнеklasичної науки та відповідного їй типу раціональності. З другого боку, толерантність можна тлумачити і в контексті внутрішніх закономірностей розвитку наукового пізнання. Це пов'язано з утвердженням у науковому співтоваристві основних принципів терпимості, поваги до іншої позиції, лібералізму в

стосунках, поблажливості до підростаючого покоління тощо.

Проте, як впливає з дослідження, толерантність може виступати і як перешкода для нормального розвитку науки, оскільки остання була, є і буде специфічною формою суспільної свідомості, до вимог якої належать точність, послідовність, однозначність, системність і обґрунтованість. Тому, гармонічне поєднання терпимості й вимогливості, раціоналізму і раціональності, загального та індивідуального є основою трансформації класичної науки в сучасний науковий дискурс, для якого соціокультурна складова – важлива умова подальшого розвитку.

Список літератури

1. *Хабермас Ю.* Моральное сознание и коммуникативное действие: Пер. с нем. / Под общ. ред. Д.В.Скляднева. – СПб.: Наука, 2000. – 384 с.
2. *Новая философская энциклопедия:* В 4-х т. – Т.4 / Под ред. В.С. Степина. – М.: Мысль, 2001. – 605 с.

3. *Онопрієнко В.І.* Комунікація в науці як умова створення нового знання // Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: Зб. наук. праць. – К.: НАУ, 2004. – С. 11-14.

4. *Рижко В.А.* Концепція як форма наукового знання. – К.: Наукова думка, 1995. – 212 с.

5. *Лекторский В.А.* Эпистемология классическая и неклассическая. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.

6. *Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В.* Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: Монографія. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 304 с.

7. *Дротянко Л.Г.* Феномен фундаментального і прикладного знання (Постнекласичне дослідження). – К.: Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджмен. і бізнесу, 2000. – 423 с.

8. *Кун Т.* Структура научных революций: Пер. с англ. / Сост. В.Ю.Кузнецов. – М.: АСТ, 2002. – 608 с.

9. *Поппер К.Р.* Предположения и опровержения: Рост научного знания: Пер с англ. / К.Р. Поппер. – М.: АСТ, 2004. – 638 с.

10. *Поппер К.* Логика научного исследования: Пер с англ. / Под общ. ред. В.Н.Садовского. – М.: Республика, 2004. – 447 с.

С.Н. Ягодзинский

ПРИНЦИПЫ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассматривается сущность толерантности в контексте становления культуры постмодерна. Основное внимание уделено анализу коммуникации в науке, вследствие которого обосновывается вывод о том, что толерантность есть важным условием развития науки, составной современной научного дискурсу.

S. Yagodzinsky

THE PRINCIPLES OF TOLERANCE IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

The essence of tolerance in the context of the formation of postmodern culture is regarded in the article. The particular attention is given to the analysis of communication in science from what follows that tolerance is an important condition of the development of science, a component of modern scientific discourse.